

УДК (470)343.161:347.995“1864”

Д.А. ШИГАЛЬ, канд. юрид. наук, доц., Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

ПОРЯДОК ВИБОРІВ МИРОВИХ СУДДІВ, СТВОРЕНИХ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 РОКУ

Ключові слова: порядок виборів, мирові судді, Російська імперія, судова реформа 1864 року

Незважаючи на те, що судова реформа 1864 р. досить повно висвітлена в історико-правовій науці, до сих пір ще залишаються певні прогалини у науковій розробленості її окремих інститутів. Одним із таких інститутів є інститут мирових суддів, а питанням, що потребує свого більш ретельного вивчення, є порядок обрання мирових суддів на свої посади. Показово, що особливостями виборів мирових суддів у свій час цікавилися такі відомі дореволюційні та сучасні вчені-правознавці, як Є.В. Васьковський [1], Б.В. Віленський [2], В.П. Даневський [3], М.Г. Коротких [4], С.П. Мокрінський [5], П.М. Обнінський [6], В.Я. Фукс [7], П.Ф. Щербина [8] та ін. Разом із тим, незважаючи на велику увагу з боку вказаних вчених до зазначеної проблеми, дослідження структури виборного процесу мирових суддів потребує свого подальшого розвитку, в чому якраз і полягає мета даної статті. Новизна роботи обумовлена використанням матеріалів журналів земських повітових зборів Харківської губернії.

За загальним правилом згідно до положень «Заснування судових установлень» мирові судді обиралися земськими повітовими зборами (ст.24 [9]), а у Москві, Санкт-Петербурзі та Одесі – міськими думами (ст.40 [9]). Встановлення такого правила означало те, що місцеве населення безпосередньо не брало участі у виборах мирових суддів; мирових суддів

обирали гласні – учасники земських повітових зборів, які формувалися місцевими жителями у виборному порядку на підставі спеціального Положення про губернські та повітові земські установи [10]. Таким чином, волевиявлення місцевих жителів щодо обрання мирових суддів було опосередкованим: спочатку обиралися гласні у земські збори, а ті вже обирали мирових суддів.

Характерно, що під час підготовки Судових статутів обговорювалася й інша пропозиція стосовно того, як повинні обиратися мирові судді. Так, пропонувалося «встановити вибори мирових суддів по кожній мировій дільниці окремо»; тоді б «у цьому виборі приймало безпосередню й більш широку участь місцеве населення». Крім того, місцеві жителі у такому випадку були б більш зацікавлені в обранні на посаду мирового судді особи, «цілком гідної та здатної, знаючи, що при невдалому виборі усі наслідки відібраються на них самих». Разом із тим встановилася би пряма відповідальність мирового судді перед своїми виборцями. Але таку пропозицію не було прийнято, і ось з яких причин. По-перше, у такому випадку «по всіх справах, що підлягають рішенню з'їздів мирових суддів, жоден з обивателів не був би судимий обраним ним суддею, оскільки за правилами цивільного та кримінального судочинства у мирових суддів, ті з них, які вирішують справи у дільницях, не беруть участі у розгляді цих справ у мировому з'їзді». По-друге, при такій системі виборів діяльність почесних мирових суддів обмежувалася б окремою дільницею, внаслідок чого вони ставали б по суті «підставними дільничних мирових суддів», що суперечило основному принципу їх діяльності, згідно до якого почесні мирові судді діяли по всьому мировому округу. По-третє, «введення великої кількості зборів... було б досить шкідливим у господарському відношенні, відволікаючи багато людей від їх звичайних занять». Виходячи саме з цих міркувань було визначено, «що набагато зручніше й простіше надати право виборів

мирових суддів готовим повітовим земським зборам» [9, с.47–49].

Продовжуючи розгляд позначеного нами питання, слід відзначити, що обранню мирових суддів передувало складання списку осіб, які мали законну правоздатність до заняття цієї посади. На початку списку вказувалися наявні мирові судді, потім – всі інші правоздатні особи, які мали право на заняття поса-

ди мирового судді (ст.27 [9]). Список повинен був бути виготовлений за три місяці до виборів й складався повітовим предводителем дворянства за згодою з міським головою та місцевими мировими суддями (ст.26 [9]). За два місяці до виборів він повідомлявся губернатору та публікувався у губернських відомостях (ст.29 [9]).

Таблиця 1 – Зразок списку осіб, що мають право бути обраними у мирові судді, який було складено по Богодухівському повіту Харківської губернії у 1882 р. [11]

Звання, ім'я, по- батькові та прі- звище	Вік; чи перебу- вав під слідст- вом або судом	У якому за- кладі отри- мав освіту	Відомості про до- свід суддівської діяльності	Відомості про майновий ценз
Почесні мирові судді				
Кандидат Харків- ського університе- ту, Дмитро Хрис- тиянович Гебенштрейт	26 років, під су- дом не був	У Харківсь- кому універ- ситеті	2 роки перебував на посаді почес- ного мирового судді	Особисто во- лодіє землею у кількості 369 дес. в Богоду- хівському пові- ті та за батьком його 4969 дес.
Дільничні мирові судді				
Колезький асесор, Іван Олексійович Юркевський	58 років, під су- дом не був	У Харківсь- кому універ- ситеті по юридичному факультету	6 років перебував на посаді дільни- чного мирового судді	Має у м. Бого- духові буди- нок, оцінений у 3040 руб.

Як губернатор, так і приватні та посадові особи, доглянувши неправильності у складеному списку, повідомляли свої зауваження та скарги повітовим земським зборам. При цьому губернатор міг робити зауваження тільки на неправильне внесення кого-небудь у список (ст.30 [9]), інші особи могли приносити скарги й на пропуски у списках, а також заяви про відмову від обрання (ст.31 [9]). Так, 25.04.1870 р. до Харківських повітових зборів надійшло зауваження Харківського губернатора за № 3123 про неправильне внесення до списку осіб, що мають право на заміщення посади мирового судді, колезького секретаря

І.А. Савельєва. Розглянувши зауваження Харківського губернатора, земські збори постановили І.А. Савельєва зі списку виключити [12]. Подібні ж зауваження надходили від Харківського губернатора, наприклад, 23.05.1879 р. за № 2249 та 27.04.1879 р. за № 3344 [13].

Наступним етапом була діяльність земських зборів (або міської думи) безпосередньо по обранню мирових суддів, яка розподілялася на два етапи: перевірку списку та проведення виборів.

Перевірка списку полягала у вирішенні зауважень, повідомлень та скарг, що надійшли

проти нього від губернатора та інших осіб. Після цього голова зборів повідомляв «про число дільничних мирових суддів, котрі повинні бути обрані на наступне трьохріччя». Потім зачитувався список осіб, які мали право на заняття посади мирового судді, й лише після цього збори приступали до виборів по цьому списку, як почесних, так і дільничних мирових суддів (ст.32 [9]). Як приклад сказаному, варто зазначити, що 24.05.1870 р., приступаючи до чергових виборів мирових суддів, Харківські повітові збори на підставі ст.32 вирішили ряд заяв та зауважень, що надійшли: 1) від почесного мирового судді князя Ф.Г. Голіцина, землевласника А.Ф. Ковалевського та домовласника Г.І. Коростовцева про відмову від обрання у мирові судді; 2) від гласного А.Д. Чепелкіна про неможливість мирового судді 1-ої дільниці м. Харкова бути внесеним у список; 3) від титулярного радника

Н.П. Чуніхіна про його право бути внесеним у список тощо. Лише після вирішення всіх заяв та зауважень голова Харківських зборів об'явив про число мирових суддів на наступне трьохріччя у кількості 8 осіб [12, с.269–271].

Самі вибори провадилися наявними гласними шляхом балотування, якому підлягали всі особи, що були зазначені у виправленому зборами списку. Слід відзначити, що сам спосіб балотування: шарами, записками чи голосами законодавчо не визначався, а передавався на вирішення самих земських зборів. Обраними вважалися ті особи, які отримали більше виборчих голосів, ніж невиборчих (ст.33 [9]). Про провадження виборів складався журнал, який підписувався головою та секретарем зборів, членами земської управи та всіма наявними членами зборів. Такі ж правила діяли й стосовно виборів у міських думах.

Таблиця 2 – Зразок списку осіб, обраних у дільничні та почесні мирові судді по Сумському повіту Харківської губернії у 1879 р. [14]

№	Обрані у дільничні мирові судді	Число шарів	
		Виборчих	Невиборчих
1.	Майор О.С. Власовський	30	5
2.	Титулярний радник М.М. Савич	25	10
№	Обрані у почесні мирові судді	Число шарів	
		Виборчих	Невиборчих
1.	Майор Ф.С. Карпов	32	3
2.	Колезький секретар Д.М. Алфьоров	27	8

Проведенням виборів земські повітові збори (або міська дума) закінчували свою діяльність, а подальша організація мирового суду переходила до голови зборів та першого департаменту Сенату (ст.ст.36, 37 [9]).

До обов'язків голови зборів входили:

1) об'явлення зборам імен осіб, обраних на наступне трьохріччя дільничними та почесними мировими суддями;

2) розпорядження про приведення обраних до присяги, встановленої для посадових осіб суддівського звання;

3) розпорядження про допущення обраних мирових суддів до відправлення своїх обов'язків (ст.36 [9]);

4) представлення обраних у мирові судді на затвердження першого департаменту Сенату; при цьому, «якщо хто-небудь був обраний мировим суддею проти зауважень губернатора», то про підстави такого рішення також повідомлялося на обговорення Сенату (ст.37 [9]).

У свою чергу перший департамент Сенату затверджував обраних на посади мирових суддів (ст.37 [9]).

Окрім такого загального порядку заміщення посади мирового судді, паралельно існували також й особливі:

1) обрання мирових суддів не земськими, а губернськими повітовими зборами, яке могло відбуватися у наступних двох випадках: а) якщо на повітові земські збори для виборів мирових суддів явилось менше 12 гласних (ст.25 [9]), та б) якщо повітовими зборами не було обрано необхідного числа мирових суддів, що вимагається для даного мирового округу особливим розкладом (ст.33 [9]);

2) призначення мирових суддів першим департаментом Сенату за поданням міністра юстиції. Таким своїм рішенням Сенат доповнював (а не заміняв!) земські повітові збори, якщо у певній місцевості виявився нестаток осіб, котрі могли б бути обраними у дільничні мирові судді (ст.38 [9]).

Підсумовуючи вищесказане, слід зауважити, що, незважаючи на досить вдалу процесуальну процедуру обрання мирових суддів, подальша практика функціонування інституту мирових суддів виявила необхідність її певної модифікації. В 1912 р., коли у Російській імперії було поновлено мировий інститут, попередній досвід формування та діяльності мирових судів вже було враховано, й до виборної системи цих важливих судових органів були внесені необхідні корективи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васьковский Е. В. Курс гражданского процесса / Е. В. Васьковский. – М. : Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и К^о, 1913. – 691+12 с.

2. Виленский Б. В. Судебная реформа и контрреформа в России / Б. В. Виленский. – Саратов : Приволж. книж. изд-во, 1969. – 400 с.

3. Даневский В. П. В защиту выборного мирового института / В. П. Даневский // Юридический вестник. – 1888. – № 9. – С. 92–105.

4. Коротких М. Г. Самодержавие и судебная реформа 1864 года в России / М. Г. Коротких. – Воронеж : Воронеж. ун-т, 1989. – 184 с.

5. Мокринский С. П. Выборный мировой суд / С. П. Мокринский. – Петроград : Сенатская типография, 1914. – 66 с.

6. Обнинский П. Н. Мировой институт. Судебно-бытовой очерк / П. Н. Обнинский // Юридический вестник. – 1888. – № 3. – С. 400–415.

7. Фукс В. Я. Суд и полиция : в 2 ч. Ч. 1 / В. Я. Фукс. – М. : Университетская типография, 1889. – 282 с.

8. Щербина П. Ф. Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине / П. Ф. Щербина. – Львов : Вища шк. (Изд-во при Львовск. гос. ун-те), 1974. – 192 с.

9. Учреждение судебных установлений // Судебные уставы с изложением рассуждений, на коих они основаны. 20 ноября 1864 года. Второе дополненное издание. – СПб. : Изд-во Гос. канцелярии, 1867. – Ч. 3. – V, LIII. – 567 с.

10. Положение о губернских и уездных земских учреждениях // Полное Собрание Законов Российской империи (собрание второе). – СПб. : Типография II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1867. – Т. XXXIX (1864 г.). – Отд. 2-е. – № 40457.

11. Таблицю складено за: Список лицам, имеющим право быть избранными в мировые судьи по Богодуховскому уезду на трёхлетие с 1882 г. // Журналы XVIII очередного Богодуховского уездного земского собрания, бывшего 25, 26, 27, 28 и 29 октября 1882 года и отчёты уездной земской управы за 1882 год... – Харьков : Тип. окруж. штаба, 1883. – С. 185–191.

12. Журнал № 5 от 24 мая 1870 года // Журналы очередного земского собрания Харьковского уезда, бывшего в мае месяце 1870 года. – Харьков : Университет тип., 1870. – С. 269–270.

13. Журнал № 6 от 14 июня 1879 года // Журналы очередного земского собрания Харьковского уезда с 10 по 15 июня 1879 года. – Харьков : типолитография Варшавчика, 1879. – С. 252.

14. Списки лиц, избранных в участковые и почётные мировые судьи по Сумскому уезду Харьковской губернии 20 сентября 1879 года // Журналы очередного и чрезвычайного Сумских уездных земских собраний, бывших 20, 21 и 22 сентября, 8 и 10 октября 1879 года: с прил. к ним. – Сумы : Тип. Пашкова, 1880. – С. 61–64.

Шигаль Д. А. Порядок виборів мирових суддів, створених у Російській імперії за судовою реформою 1864 року / Д. А. Шигаль // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 1043–1047 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11sdacrr.pdf>

Досліджено порядок виборів мирових суддів, які були введені у Російській імперії за судовою реформою 1864 р. Проаналізовано відповідні нормативні положення Заснування судових установлень 1864 р. та матеріали журналів земських повітових зборів Харківської губернії. Відображена структура виборного процесу мирових суддів. За допомогою зручних таблиць проілюстровані процесуальні особливості виборів мирових суддів.

***

Шигаль Д.А. Порядок выборов мировых судей, созданных в Российской империи по судебной реформе 1864 года

Исследован порядок выборов мировых судей, которые были введены в Российской империи по судебной реформе 1864 г. Проанализированы соответствующие нормативные положения Учреждения судебных установлений 1864 г. и материалы журналов земского уездного собрания Харьковской губернии. Отображена структура выборного процесса мировых судей. С помощью удобных таблиц проиллюстрированы процессуальные особенности выборов мировых судей.

***

Shigal' D.A. Order of Elections of the World Judges Created in the Russian Empire on Judicial Reform of 1864

The order of elections of world judges which have been entered in the Russian empire on judicial reform of 1864 is investigated corresponding standard positions of Establishment of judicial establishments of 1864 and materials of magazines земского district meeting of the Kharkov province are analyzed. The structure of elective process of world judges is displayed. By means of convenient tables remedial features of elections of world judges are illustrated